

SÁNDOR MÁRIA

Jakab Vilma levelesládájából – Újabb emlékek egy bihartordai háziasszony életéből

A Bihari Múzeum már két kötetében is közölt le részleteket Jakab Vilma, bihartordai háziasszony naplószerű feljegyzéseiből.¹ Ezúttal szintén a családja által megőrzött levelekből² publikálunk egy csokorra valót.³

A levelezés a társadalmi kommunikáció, a kapcsolattartás eszköze.⁴ A néprajztudomány – néhány kisebb esettanulmányt kivéve⁵ – nem foglalkozott behatóan a paraszti levelekkel. Keszeg Vilmos, a népi írásbeliség kutatója egy mezőszegi parasztság levelezése kapcsán foglalta össze a műfaj sajátosságait, elemezte antropológiai szemlélettel.⁶

Jakab Vilma 1903-ban született Bihartordán, földműves szülők harmadik gyermekéként.⁷ Fiatal lány korától kezdve cselédként szolgált Debrecenben és környékén. 1926-ban született meg házasságon kívül gyermeke, Adél,⁸ akit ötéves koráig a leányanya szülei neveltek. Jakab Vilma 1938-ban férjhez ment Gál Imréhez,⁹ aki a leánykát később nevére vette. A házaspár 1939-től Budapesten élt, Adélt 1941 márciusában vették magukhoz.¹⁰ A fővárosból 1942-ben költöztek haza Bihartordára. A községben

¹ Sándor 2014, ill. 2017

² Ezúton is köszönöm Faragóné dr. Takács Katalinnak, hogy a leveleket eljuttatta a múzeumhoz, illetve hogy a feldolgozás során többször is segítségemre volt s a felmerülő kérdéseimre minden alkalommal fáradhatatlanul felkutatta a választ.

³ Köszönetet mondok dr. Vajda Mária etnográfusnak, a Déri Múzeum ny. főmuzeológusának, aki értékes tanácsaival segítette munkámat.

⁴ Keszeg 1998: 12.

⁵ Eckhardt 1950, Hanák 1973, Novotny 1973

⁶ Keszeg 1998.

⁷ Született: 1903. június 26-án, szülei Jakab Sándor és Győri Mária. Familysearch.org 1903: 352. A visszaemlékezések szerint a családnak Bihartorda lakott külterületén, Pálfoka pusztán volt tanyája.

⁸ Született: 1926. június 10. Csak az édesanya neve szerepel a születési anyakönyvben, így az 1953. július 11-én kelt anyakönyvi kivonatba is így van bejegyezve. (Az anyakönyvi kivonat lelőhelye: Faragóné dr. Takács Katalin családi irattára.)

⁹ Gál Imre 1911. június 18-án született. Faragóné 2014: 1.

¹⁰ Fővárosi lakcímeik: 1. 1939. febr. 12.–1940. ápr. 13. X. ker. Harmat u. I/3. 3. ajtó; 2. 1940. ápr. 13.–1941. ápr. 31. Vaspálya u. 7. sz. 7. ajtó; 3. 1941. ápr. 13–1942. jan. 31. Pongráctelep, városi házak 20-as épület B. lépcsőház fszt. 787. ajtó. Sándor 2014: 173. Gál Imre először gyári munkásként dolgozott, majd a segédházfelügyelő lett a Vaspálya utcai házban (BFL IV.1419.j 885. számlálójárás 9. lakásív) majd – a levelek címzése után ítélve – a Pongráctelepen is.

gazdálkodást folytattak, földet műveltek, állatot tartottak. Gál Imre hegedűn játszott egy helyi zenekarban, lakodalmakon, falusi rendezvényeken léptek fel.¹¹

Jelen forrásközlésünk két részre oszlik. Az első részben időrendben közöljük azokat a leveleket, amelyeket Jakab Vilma szülei¹² 1929 és 1941 között írtak leányuknak. Az 1–7. számú levelek 1929–1931. között születtek, amikor Jakab Vilma Sárádon szolgált cselédként¹³, leányát, Adélt a szülei nevelték Bihartordán. A levelekből kiderül, nyaranként a kislány hosszabb időre is meglátogatta édesanyját. A 8. számú képes levelezőlapot szintén a szülők írták leányuknak, túrkevei szolgálati helyére.¹⁴

1. kép. Jakab Vilma fényképe cselédkönyvéből, 1926

A 9–11. számú levelek már a fővárosban élő Gál házaspárnak szólnak. A szülők (az első levelet az édesapa, Jakab Sándor, a többit az édesanya írta, a 6. számút közösen) leveleiből kiténik a félő szeretet, amelyet leányuk, unokájuk iránt éreztek. A távollévő édesanyának beszámolnak gyermeke fejlődéséről, és mindig biztosítják leányukat arról, hogyan gondoskodnak a kis Adélról (a nagypapa Duci, a nagymama Aduci néven emlegeti a leánykát). Olvashatunk a mindennapokról is, és utalásokat a helyi eseményekre is.¹⁵ Megtudhatjuk azt is, hogy az egymásnak rendszeresen küldött csomagok mit tartalmaztak.

¹¹ A családi emlékezet szerint autodidakta módon tanult zenét.

¹² Jakab Sándor született 1871. ápr. 15-én Nagyrábén, Győri Mária 1873. október 22-én, Bihartordán. (Sándor 2014: 175–176.) Összeházasodtak 1894. november 26-án. (MNL HBML IV.B 465/j. 3.b) Öt gyermekük született, akik közül egy gyermekkorában elhunyt. Faragóné i. m. 1.

¹³ Jakab Vilma a cselédkönyve szerint Wachter Sándor o. gazds. intéző-bérlőnél szolgált mindeneként 1927. november 15. és 1932. május 1. között. (Jakab Vilma hagyatéka, Faragóné dr. Takács Katalin tulajdonában.)

¹⁴ Jakab Vilma cselédkönyve szerint Túrkeven Tafler Ignácnál szolgált mindeneként 1932. október 31. és 1933. május 15. között. (Jakab Vilma megjegyzése a cselédkönyve ezen bejegyzése alatt: „Innen elszöktem hajnalba, hagytam egy levelet az asztalon. Hazulról írták, hogy Édesanyám beteg, és nem akartak elengedni, én meg összepakoltam és eljöttem. Utánam haza elküldték ezt a könyvet.”)

¹⁵ A levélírók rendszeresen tudósítanak a saját társadalmi közegükről. Keszeg 1998: 54.

A második szakaszban egy nagyobb terjedelmű levelet adunk közre, amelyet Jakab Vilma írt Budapesten pesztonkaként szolgáló lányának, Adélnak. Ezen írás inkább naplószerű, többször, különböző időpontokban ült le beszámolót írni távollévő leányának a vele történekről: „*Ez a levél nem egyszerre lett megírva, részletenként.*” 1943. november 8-án kezdte el írni, de több, későbbi eseményt is megörökít. A levél nincs befejezve, Jakab Vilma valószínűleg nem is adta postára.¹⁶

Az édesanya leveléből szintén a falusi élet mindennapjairól, őszi végi-téli eleji munkákról kaphatunk képet. Egy lakodalom, illetve egy bál részleteit is megismerhetjük, mindezt egy vendég nézőpontjából. Említésre kerül egy, a háborús időszakra különösen jellemző sajátos jelenség, az ún. „feketézés”. „*Az az időszak volt, hogy Pestre vittek hizott kacsát.*”¹⁷ Az eseményeket nem csak leírja, hanem a hozzá fűződő aktuális érzéseit is megosztja leányával.¹⁸ A levélből kiderül az is, mennyire széles körű ismeretségi köre volt Jakab Vilmának Bihartordán.¹⁹

A levélstílus jellegzetessége a sztereotípiák, nyelvi klisék alkalmazása.²⁰ Jakab Vilma és szüleinek levelei részben keltezettek, a megszólítás alapeleme a címzett neve, illetve a név járulékos eleme a rokonsági fokot megnevező terminus²¹ („*gyermekem, Vilma*”, „*kisleányom, Adél*”).

A szülők levelei – egy kivétellel: amikor az édesanya más leveléhez toldja néhány sorát – sztereotíp fordulattal kezdődnek²² („*Tudatom veled...*”) A levelek szerkezetére jellemző további tartalmi klisék: a levélíró egészségi állapotáról való beszámolás²³ és kívánság²⁴ („*nincsen semmi bajunk, egészségesek vagyunk mindnyájunk, melyhez hasonlót kívánunk neked is*”), levél (egy helyütt: csomag) vételének jelzése („*leveled*

¹⁶ A szakirodalomban ismerünk ilyenre példát, amikor az írás belső szükségletet, kommunikációs kényszert elégít ki: beszélgetőtárs hiányában egy levelezőtársnak fogalmazva „dolgozza fel” élményeit, s közben levezeti szomorúságát, talál elfoglaltságot szabad idejére, oldja magányát. Keszeg 1998: 607.

¹⁷ A második világháború alatt a szűken számított élelmiszerjegyek mellett a fővárosba feljáró „feketéző” vidékiek fontos szerepet játszottak a városiak élelmiszer ellátásában.

¹⁸ A levelek bizalmas hangvételük révén a hétköznapi krónikájaként kezelhetők, emellett a gazdálkodásról, az ünnepek világáról is beszámolnak. Keszeg 1998: 54.

¹⁹ A levélben számos személyre történik utalás, akiknek csak egy részét sikerült eddig beazonosítani, illetve a Jakab Vilmával való ismeretségi fokot meghatározni.

²⁰ Keszeg 1996: 48. Keszeg Vilmos megállapítása szerint a levélklisék elsajátítása gyermekkorban, a kultúra megtanulása idején történik: az egyén (a gyermek) vagy a felnőttek gyakorlatában figyeli meg, rögzíti a kliséket, vagy pedig a felnőttek tudatosan formálják ebbéli kompetenciáját. Keszeg 1996: 52.

²¹ Uo. 49.

²² Uo.

²³ Uo. 50–51.

²⁴ Uo. 49.

megkaptuk...”) és a reagálás²⁵ („*nagyon örülünk, hogy haza is eljössz*”). A szülői levelek zárásában²⁶ gyakori a jókívánság, az isteni gondviselés kérése, csók/kézcsók küldés²⁷ („*Isten veled és mivélünk, csókollak*”). Többször előfordul a jókívánság küldése a levél címzettjének környezetében élőknek („*Tisztelem Erzszi nénédet, jó egészséget kívánok neki, az egész családjának, és jó egészséget kívánunk a nagyságos asszonynak is*”). A szülői levelek aláírása áttekintésénél látjuk, a nagymama mindig a rokonsági fok megnevezésével („*én, anyád*”; „*nagymamád*”, „*anyátok*”), az édes-apa önálló levelén (1. sz. levél) teljes nevével írt alá, míg a feleségével közös (6. sz.) levelén az aláírást elhagyta.

A levelek is, ahogyan a korábbiakban közölt naplószerű feljegyzések Jakab Vilma és családja számára fontos emléket jelentettek. Sokáig nézegette ő is, a leánya is, ezeknek az alkalmaknak dátumát a levelekre jegyezték aláírással. Ezeket lábjegyzetben közöljük. Jakab Vilma a leveleket kifejezetten az utókornak való megőrzéssel tehette el, némelyikhez magyarázó szöveget is fűzött – ezek szintén lábjegyzetben olvashatóak.

A Jakab Vilma megőrzött leveleiből álló gyűjtemény egy tudatos szelektálás eredménye: erre utal a két levélen is megtalálható utólagos megjegyzés: „*megmarad*”, illetve az is, amikor Jakab Vilma édesanyja sorait levágja egy másik, számára már nem jelentős személy levelének végéről, majd felragasztja egy tiszta papírdarabra. Erre írta aztán megjegyzéseit az édesanyja írásáról, nem ejtve szót az eredeti levél tartalmáról és szerzőjéről sem.²⁸

A leveleket időrendben közöljük. Az átírásnál a mai helyesírás szabályait követtük,²⁹ a levelek esetében a sok helyen hiányzó központosítást pótoltuk.³⁰ A tájnyelvi kifejezési formákat meghagytuk, az egyes, napjainkban már kevésbé ismert szavak jelentését lábjegyzetben adjuk meg. Az értelmezéshez szükséges, általunk szükségesnek vélt mondat kiegészítéseket dőlt betűvel szedve, szögletes zárójelbe tettük. A számszavakat aszerint jelöljük számjeggyel, vagy írtuk ki betűvel, ahogyan a levélíró is teszi.

²⁵ Keszeg 1996: 50.

²⁶ A Jakab Vilma leányának írt levele nincs befejezve.

²⁷ Keszeg 1996: 50.

²⁸ Lásd: 10. levél. A felragasztás egyik célja az lehet, hogy eltakarja a másik levélíró másik oldalon lévő sorait.

²⁹ Itt fejezem ki hálámat egykori kedves munkatársamnak, Makleit Bélánának, aki kiegészítéseivel segítette munkámat.

³⁰ A közlésben Sipos Péter ajánlásait vettük figyelembe. Sipos 2000.

A levelek, meghívók fizikai jellemzőit lábjegyzetben közöltük, a szövegben új oldal kezdetét szögletes zárójelbe tett sorszámmal jelöltük.

A levelek közlésével a korábban elindított sorozatot folytatva a néprajz- és helytörténet-kutatásnak kívánunk forrásként szolgálni, célul tűzve Jakab Vilma bihartordai háziasszony személyes irattárának hozzáférhetővé tételét.³¹

I. Szülei levelei Jakab Vilmához

1. levél.³² Boríték nélkül³³

Kelt levelem B.[ihar]torda [1]929. I. 9.

Kedves gyermekem, Vilma!

Tudatom veled, az leveled megkaptuk. De bizony nekünk rossz innepünk vót, mert karácsony este én is, Adél is beteg lett, hideg vizes ruhát kellett rárakni. Bizony jó lenne, ha hazajönnél, legalább lásd még a gyereket, vagy három napra. De hozz neki könyvet és ceruzát. Mindig kéri az könyvet és ceruzát, nem gyózzuk vele: ír Vilma anyának, mert még mindig ágyba[n] van, és csak tea kell neki, semmi más, nem eszik semmit, hogy még mire fejlődik, nem tudni, nagyon szeretné Anyád, ha hazajönnél, gyermekem, Vilma, csak annyi időre elengedhetnek.

Anyád nem tud írni, én írtam. Kívánunk minden jót, Isten Veletek:

Jakab Sándor³⁴

³¹ Jakab Vilma hagyatéka még számos, különböző tartalmú feljegyzést, levelet foglal magába. Ezeket későbbi forrásközlésekben kívánom közzétenni.

³² 15 × 19,9 cm méretű négyzetrácsos lap, egy oldalán fekete színű tintás kézírás.

³³ Az 1., 2., 3., 4., 5. és 9. számú leveleket egy borítékba helyezve őrizte Jakab Vilma, amelyre a következőket írta kék golyóstollal: „1930. évi írott levelek. Édesapám, Édesanyám írta. Hej, de sokszor olvasgattam. Most 1978. november 16.”

³⁴ A levél másik oldalán kék golyóstollal: „1963. III.12-én. Mikor elolvastam ezeket a szülem keze által írott sorokat, minden betűje egy könnyhullatás az éjszaka csendjében. Aludt Imre, Adélkám, és a drága kicsi Katikám [Adél 1960-ban született leánya, Jakab Vilma unokája] is, énnekem nem jött a szememre álom, és fenn voltam, visszaidézve ezt a drága szép múltat, de utána se tudtam elaludni.” A dátum és a szöveg között piros filctollal kézírás: „Olvastam 1973 II. 10.”

Kelt levedem P. Tarda 929 I 4
 Kedves gyermekem világra tudatom veled az
 leveled meg kaptam de bizony nekünk rosz
 ime piunka vót mert karácsony este enis
 adibis beteg let hideg vihar ruhát kelet
 rá rakni bizony jó. De ne ha hara jön el
 legalab lárd meg az gyermekét vagy harom
 napra de hoz neki könyvet. Ei orerirat
 mindig Keri az könyvet ei orerirat
 nem győzik vde is vilma anyáuk
 mert meg mindig egy barátság is csak tea
 kel neki semis más nem erik semit
 hogy meg mire fej lödök nem tudni
 nagyon szeretni anyád ha az gyermekét
 meg láthatád hara jön el gyermekem
 vilma csak anyi isleke el enged hetnek
 anyád nem tudni
 en irtani Kivánunk minden
 irtani veletek. Jöt
 Jakab Lovász

2. kép. Jakab Sándor levele lányának, 1929. január

2. levél, képes levelezőlap³⁵

Jakab Vilma részére

Sáránd, Vasútállomás

Kelt levelem Bihar-Torda

Kedves gyermekem, Vilma. Tudatom veled, hogy a lapot megkaptuk, nincsen semmi bajunk. Egészségesek vagyunk, melyhez hasonlót kívánunk neked, és boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk mindnyájan. Aduci is kíván boldog ünnepet Vilma anyának, csókolja ezerszer: Mink is csókolunk, boldog karácsonyi ünnepet kívánunk a nagyságos asszonyéknak is csókoljuk a kezét.

Én, anyád

3. levél³⁶. Boríték nélkül³⁷

Kelt Torda 1930. január 4-én

Kedves gyermekem, Vilma, tudatom veled, hogy a levelet megkaptuk, nagyon örülünk, hogy haza is eljössz, nincsen semmi bajunk, egészségesek vagyunk mindnyájunk, melyhez hasonlót kívánunk neked is, gyermekem, Vilma. A kis Aduci is jól van, egészséges, hála Istennek. Úgy örül, hogy mondjuk neki, hogy Vilma anya hazajön, az ám, hoz nekem valamit Vilma anyám, cukrot. De minden bizonnyal haza gyere, gyermekem, Vilma, mert nagyon szeretnék veled beszélni. Várunk az új boltnál.

Meghalt Harmati Károly szomszéd³⁸, új év első napján temettük el, és meghalt Kara Laciné is, Kis Erzs³⁹, azt temették 27-ikén, karácsony után, és ezért

³⁵ 8,9 × 13,7 cm, gyári képes levelezőlap, képes oldalán felirat: BOLDOG KARÁCSONYI ÜNNEPEKET. 8 filléres bélyeg, postai bélyegző dátuma: 1929. dec. 23.

³⁶ 22,3 × 17,5 cm, vonalas papír, függőleges félbehajtással négyoldalas levélpapírt alkot. Fekete tintás kézírással három oldal teleírva.

³⁷ Az utólagos sokszori olvasgatás során felcserélődtek a borítékok és a hasonló alakú levelek, a levelek dátuma és a borítékok postai bélyegzője alapján párosítottuk a borítékot és a hozzá tartozó leveleket. A borítékokra írt utólagos feljegyzéseket, amelyek a levelek dátumára és az írójukra utalnak, nem közöljük.

³⁸ Harmati Károly 67 esztendőskorában 1929. december 30-án hunyt el. Familysearch.org 1929: 124. Harmati Károly felesége és gyermeke a Temető u. 16. szám alatti házban lakott. Koszorus 2018: 53,

³⁹ Kara Lászlóné Kiss Erzsébet 67 esztendőskorában 1929. december 26-án hunyt el. Familysearch.org 1929: 124.

nem irtam elébb, kedves gyermekem, Vilma megbocsáss, hogy oly soká irtam választ. Kívánunk neked erőt és jó egészséget és boldog új évet kívánok a nagyságos asszonyéknak boldog új évet és jó egészséget mindnyájuknak.

Csak gyere haza, alig várom azt a napot, hogy lássuk egymást. Azt mondja apád, Vilma gyermekem, hogy mennek el Debrecenbe 9 vagy 10-én, és arra mennek hozzátok szállnak, ha isten segíti őket, arra mennek Debrecenbe. Aduci nagyon várja Vilma anyát, öleli és csókolja, mink is csókolunk mindnyájan. Isten veled és mivélünk, csókollak én, anyád.⁴⁰

4. levél⁴¹. Nem eredeti borítékban⁴²

[1.] Torda 1930. VI. 15-én

Kedves gyermekem, Vilma

Tudatom veled, hogy a levelet megkaptuk, de nem értem rá elébb válaszolni, mert sok a dolog. A kamorát meszeltük pénteken és apróvetemény-kapálás van most. Sok a dolog, nem érnék rá írni. Mindig olyan rosszul érzem magamat, sokszor kelek-fekszek, de azért muszáj dolgozni, pedig Sarolta⁴³ is segít, és csak legyél nyugodt, ha nem írok azonnal, nincsen semmi bajunk, mindenki jól van, egészségesek, amit viszont kívánunk nektek is a kis Aducival együtt. Úgy hiányzik a kis lelkem⁴⁴, ha bemegyek a házba, nincs az ágyon, sokszor emlegetem, úgy megszoktam a kis Aducit, nem is vagyok boldog addig, amíg itthon nem látlak benneteket, addig mindég siratlak benneteket,

⁴⁰ 4. oldalon kék golyóstollal feljegyzés: „Elolvastam 1963. III. 12-én sírva. Édesanyám, Édesanyám – Adélnak a gyerekkora óh, milyen boldogság volt rá emlékezni. De régen volt.” Alatta zöld színű ceruzával: „Elolvastam 1973. II. 14.” Alatta piros golyóstollal: „Elolvastam sírva 1978. május 8-án, anyák napján.”

⁴¹ 16,7 × 28 cm-es papír, félbehajtással négyoldalas levélpapírt létrehozva. Fekete tintás kézírással három oldal teleírva.

⁴² A boríték mérete: 15 × 8,5 cm. Címzés: T. c. Wachter Sándor Úr levelével Jakab Vilma részére, Sáránd Vasútállomás. Boríték hátulján: 16 filléres bélyeg, rajta postai bélyegző, felirata: Bihar-torda 930. oct. 27. Másik postai bélyegző: Sáránd 930. okt. 28. N. 9. A borítékban két levélnél (3. és 4. számú) a boríték keltetése korábbi, feltehetőleg Jakab Vilma egy nem megőrzött 1930-as levél borítékjába helyezte be a két, boríték nélkül megőrzött levelet. A boríték elején fekete tintás felirat: „Ezt olvastam el Aduci, kislányom, néha-néha, a jó nagymamád írta, mikor 4 éves voltál, 1930-ban.” „Én elolvastam 1936-ban.” „Olvastam 1940-be.” „Én olvastam 1943. november 21-én.” Zöld ceruzás felirat: „Elolvastam 1973. II. 14. Adél, megőrizd ezt a levelet.” Boríték hátulján lila tintás felirat: „Olvastam 1948. szeptember 22. Nagyon-nagyon kisírtam magamat.” Kék tintás feljegyzés: „Elolvastam könnyes és fájó szívvel Édesanyám keze irását. Nyugodjon békében. 1963. március 26.”

⁴³ Valószínűleg Gere Sarolta, Jakab Vilma öccsének, Józsefnek a felesége. Faragóné i. m. 2.

⁴⁴ Minden bizonnyal a kis Adél édesanyjánál, annak szolgálati helyén, Sárándon töltött egy kis időt.

Jorda 1930 VI 15-én kedves gyermekem
vilma tudatomra leold hogy alevelit meg
kaptik de nem ertem valahol valasrolne
mert sokadolog akamovait meszeltik
penteken es aporvitemeny kapalors.
van most sokadolog nem ertnekra irni
mudig ofan roszul ertem magam
at sokszor kelek fekszek de asert
marhaj dolgoti pedig saroltas
egit es csak legjel nyugot ha nem
vok aronol nincsen sem bajunk
munolanki jot van egosegek
amit veson kivanunk nektek
akis aducival egyutt uj hijanzik
akis felken tra be megjek aharsbor
nincs aragon sokszor enlegetem
uj meg roptam akis aducit nemis
nagyok boldok adiej meg itthon
nem lat lak benelket adiej mud
eg unatnak benelket

3. kép. Jakob Sándorné leányának írt levelének 1. oldala, 1930. június

[2.] hogy messze vagytok tőlünk. Nyugodt is vagytok Aduci felől, hogy jó helye van és hogy szeretik is a nagyságos asszonyék, mert megérdemled gyermekem, Vilma, jó vagy hozzájuk, de csak remélem, hogy hazajöttök szeptember elsején a kis Aducival együtt, elég vót már neked a szolgálatból ennyi. Pihenj már te is egy kicsit, légy velünk. Már Aduci ruhája is megvan, az abroncs is, csak nem vittem el, mert az meleg nyáron, de azért el fogom küldeni az ingnek valót is,

csak érjek rá, azonnal. Most el akarok menni nénédek⁴⁵, megnézem őket is, hogy vannak, és még tyúktojást hoznék tőle. Nagyon szép búbos tyúkjá van, és abból szeretnék ültetni.

Vilma, kérlek, nagyon, de nagyon vigyázzál a gyerekre, mert te vagy anyja annak. [3.] A tehén fel ne lökje az udvaron. És kívánok jó egészséget, mondd meg neki, hogy nagyanyám csókol sokszor, de sokszor, öllek és csókollak kis Aducim, légy jó kislány és szót fogadjál mindenkinek, a nagyságos asszonyéknak kívánunk jó egészséget, csókolom a kezét, és tessék rá vigyázni a kis Aducira, nagyságos asszony, kérem, legyen szíves énhelyettem rá vigyázni. Majd írd, Vilma, ha elküldöm a kis ruhának valót, addig ráérsz írni, ha nincsen semmi bajotok. Isten veletek és mivelünk is, csókol benneteket sokszor: én, anyátok.

5. levél.⁴⁶ Boríték nélkül⁴⁷

[1.] Kelt levelem Bihartorda, 1930. szeptember 24.

Kedves gyermekem, Vilma

Tudatom veled, hogy a csomagot megkaptuk, meg is volt a nagy öröm. Aduci annyira örült, mondtam neki, hogy anyukád csomagot küldött, ment volna azonnal a postára. Várjál, majd holnap hozzuk el, ha felkelünk. Bizony másnap reggel felkelt, azt mondja nekem, hogy nagyanyám, szaladok a postára, elhozom a csomagot. Vajon mit küldött nekem anyukám nekem? Mentünk együtt a postára és ő akarta hozni a csomagot, de nem bírta és én hoztam haza, és úgy örült mindennek és nagyon jó, nem kicsi, éppen neki való a szvetter és nagyon szép és jó. Tudatom veled, Vilma, hogy Aduci jól van, egészséges apád is ⁴⁸ és jobban van, Sanyi⁴⁹ is jól van, én is megvagyok. Sokat fáj a két karom, és most meg a gyomrom fáj, de azért dolgozgatok. Jóskák⁵⁰ is jól vannak, [2.] egészségesek mind a ketten. Neked is kívánunk jó egészséget, kedves gyerme-

⁴⁵ Értsd: nénédekhez. Valószínűleg Jakab Vilma Mária nővéréről van szó. Faragóné i. m. 1.

⁴⁶ 16,7 × 28 cm-es papír, félbehajtással 4 oldalas levélpapírt létrehozva. Fekete tintás kézírással mind a négy oldal teleírva.

⁴⁷ A 3. számú levél borítékjában.

⁴⁸ Másik olvasat: ...Aduci jól van, egészséges, apád is...

⁴⁹ Sándor, Jakab Vilma 1913-ban született öccse.

⁵⁰ József, Jakab Vilma 1906-ban született fivére. 1929-ben kötöttek házasságot Gere Saroltával. Faragóné i. m. 2.

kem, Vilma, nagyon szépen köszönök mindent, amit küldtél, minden nagyon jó. Tudom, hogy sokba van. Áldjon meg a jóisten sok erővel és egészséggel tégedet, gyermekem, Vilma, nagyon jól nézel ki Aducival, ez egy helyes fénykép⁵¹. Aduci sokáig emlegette az intéző úr bácsit⁵², hogy övele mindig játszott. Szóval mindenkit sokáig emlegetett, Gyuri bácsit is, a gyerekeket is, anyukáját is, m... [olvashatatlan szó], úgy megszeretném, ha itt volna anyukám. Most meg úgy örül, hogy a fényképet látja, hogy anyukámat fogom, anyukám meg engemet fog.⁵³ Meg is csókolta a fényképedet. Jó kislány, eszik rendesen és jól találja magát itthon, csak sokat emlegeti a dinnyét, hogy mennyit evett és itt is [?] és a dinnye nagyon jó volt, mind az összes.

[3.] A nagyságos asszony[t] is emlegeti Aduci sokszor, de már feled mindenkit, csak anyukáját sokszor emleget, úgy örül a fényépednek, hadd nézzem meg anyukámat, ládd mennyire szeret a gyerek, hogy ott volt. Ne is felejtkezettek el egymásról, kedves gyermekem, Vilma. Köszönjük a csokoládét, adtam belőle mindenkinek és a 30 pengőt is megkaptuk, köszönjük szépen. És fogok vigyázni a ridikülre, nem lesz az elől, csak ha megyünk valahova, akkor vesszük elő. És légy nyugodt Aduci felől, mert én any[j]a vagyok, míg én megleszek, addig gondját viselem és vigyázok rá. Nyugodtan lehetsz, gyermekem, Vilma. A játékát is eltettem, nem engedem vele játszani, mert ellopják tőle a többi gyerekek. Mindenre gondom lesz, légy nyugodt. Tisztelem Erzsi nénédet, jó egészséget kívánok neki, az egész családjának, és jó egészséget kívánunk a nagyságos asszonynak is, és neked is, Vilma, és csókolunk Aducival együtt, sokszor, én, anyád, írjál.

[4.] Ne nyughatatlankodjál, hogy nem írok mindjárt, mert nehezen fogok hozzá, hogy írok, mert nem látok jól, gyenge már a szemem és mindég van sok dolgom magamnak. Jóskáék elköltöznek október elsején a Balaji Gergely házába, az új telepre, mert a kis házba itthon nincsen már kemence, és az kel-lene télen a szegény embernek, mert fával nem győzi a vaskonyhát⁵⁴, és azért mentek el hazuról. Nem is bánom, mert nekem nem segít semmit se, mindig hazajárt Eszti nénédék[hez]⁵⁵. Írjál, Vilma, te is, ha megkapod a leveletem.

⁵¹ A szó előtt lehúzva: képe.

⁵² Jakab Vilma Warchter Sándor intézőnél szolgált ebben az időben. (Lásd 13. jegyzet)

⁵³ Valószínűleg az itt közölt fényképről lehet szó. Lásd: 4. kép

⁵⁴ Vaskonyha: vastúzhely, takaréktűzhely.

⁵⁵ Valószínűleg Gere Sarolta nevelőanyjáról van szó. Faragóné i. m. 2.

Egészen jó a kis veszter⁵⁶, nem kell visszaküldeni. Isten veled, és mivelünk is. Csókollak sokszor, én, anyád. Írjál!

6. levél⁵⁷. Borítékon⁵⁸ címzés:

*Jakab Vilma részére
Sáránd Vasútállomás*

[1.] *Kelt levelem B[ihat]torda [1]930. november 24.*

Kedves gyermekem, Vilma

Tudatlak, hogy szerencsésen hazaérkeztem, nem vót semmi baj, és jó, hogy eljöttem, mert egész vasárnap esett nagyon az eső. Duci nehezen várt, mindig mondta anyádnak, de soká jön nagyapám, na de vót öröm az sok mindennek. Nagyon, de nagyon köszönjük az sok mindent, van drága dolog az sok mindenféle játékkal. Jó volt az a juhhús is, vasárnap az vót az ebéd. Duci azt mondja, kér[d]tem⁵⁹, mit írjak, anyának azt, csókolom mindőjüket mindig, köszönök este-reggel – azt úgy érti, hogy mikor imádkozik. Az Intéző úrnak pedig megköszönöm [2.] szíves fáradozást, az alkalmazást nem fogadom el. Csókolom a nagyságos asszony kezét.

Kedves gyermekem, Vilma

Tudatom veled, hogy apádat alig várta haza, hogy jöjjön Aduci, mert mindig mondogatta, hogy nekem fog ám anyukám küldeni valamit, bizony sok mindent küldtél, örült is, nagyon mindennek. Hej, ha itt is volna az anyukám, úgy megcsókolnám, hogy amiért ilyen sokat küldött nekünk. Igazán sok mindent küldtél, gyermekem, Vilma, nagyon szépen köszönjük, amit küldtél, mert minden nagyon jó volt.

Kedves gyermekem, Vilma

[3.] *Tudatom veled, hogy Aduci jól van, hála istennek, mán nagylány, úgy nő, mán sepregeti is a ház elejét, nem engedem sehuva, csak itthon van velem, a háznál, ne menjen senkihe' játszani, csak itthon játszik magába[n]. Van neki*

⁵⁶ Értsd: szvetter.

⁵⁷ 22,3 × 17,5 cm, vonalas papír, függőleges félbehajtással négyoldalas levelet létrehozva. Fekete tintás kézírással, három oldal tele-, a negyedik oldal kétharmad részig megírva.

⁵⁸ Boríték mérete: 11,6 × 9,3 cm, hátulján 1 db 16 filléres és 4 db 1 filléres bélyeg, rajta postai bélyegző, felirata: 930. nov. 25. Másik postai bélyegző: Sáránd 930. nov. 26. N. 9.

⁵⁹ Értsd: kérdeztem.

sok játék, jó, és tud játszani, és légy nyugodt, anyukája, mindenre van gondom, nem szabad neki elrongálni a játékját, minden megvan, szépen berakja [s]kattulyába és elteszi, ha nem játszik vele. Nagyon szépen köszön mindent, sokszor csókolom anyukámat, azt mondja, írja meg nagyanyám. Én is sokszor csókollak, gyermekem, Vilma, én, [4.] anyád.

Írjál te is, hogy vagy. Én most jól vagyok, hála istennek, egészségem jól van, melyhez hasonlót kívánok neked is. Isten veled és mivélünk is. Csókolunk mindnyájan, csókolom a nagyságos asszony kezeit, jó egészséget kívánunk mindnyájuknak.⁶⁰

4. kép. Jakob Vilma és leánya, Adél, 1930 körül

⁶⁰ A 4. oldal alján kék golyóstollal írás: „Elovestam 1963. március 12-én. Nem tudtam elaludni, és elolvastam Édesanyám keze írását fájó szívvel és könnyes szemmel. Visszagondolva fájóan a múltra.” Alatta piros golyóstollal írás: „1978. május 8-án Anyák napján elolvastam sírva.”

7. levél.⁶¹ Borítékon⁶²:

*T. c. Jakab Vilma részére
Sáránd Vasútállomás*

[1.] *Kelt levelem 1931. október 8-án*

Kedves gyermekem, Vilma és a kis Aduci!

Tudatom veletek, hogy a zárt lapot megkaptuk, hogy menjünk el 10-én a gyerekért vagy még írsz addig. De nem kaptunk még másik levelet és most el is mentünk vóna a gyerekért 10-én, de most már nem tudunk elmenni 10-én, csak 24-én, mert Sanyinak most lesz a versenyek⁶³ 11-én, és oda kell menni, egy, akkor nem lenne a háznál senki se és pedig most Sanyival megyünk érte Aduciért, apád itthon marad, a háznál, mink pedig el fogunk menni hozzátok.

[2.] *Máskülönben jól vagyunk, egészségesek vagyunk, melyhez hasonlólt kívánunk nektek is, kedves gyermekeim Vilma és Aduci, hogy vagytok, írjátok meg addig, míg elmennénk, és bennünket csak akkora várjál, Vilma, okvetetlen el fogunk ért' menni a kis Aduciért. Alig várom, hogy lássalak benneteket, gyermekeim, akkorra várjál bennünket, 24-ére, ha jóisten éltet bennünket, valami bajunk nem lenne. Elmegyünk, csak írjál [3.] még addig. míg el nem mennénk hozzátok. Jó egészséget kívánunk nektek is és a nagyságos asszonyéknak is, csókoljuk a kezeit és a tikteket is számtalan[szor] csókolunk.*

Már jó idő van, hála istennek, tudnak dolgozni az emberek is. Miránk is lenne már jó idő, ha elmennénk hozzátok, írjál. Csókollak én, anyád⁶⁴

⁶¹ 22 × 17 cm méretű papír, függőleges félbehajtással négyoldalas levelet létrehozva. Fekete tintás kézírással, három oldal teleírva, negyedik oldal üresen hagyva.

⁶² Boríték mérete: 11,6 × 9,3 cm, hátulján 20 filléres bélyeg, rajta postai bélyegző, felirata: Bihar-torda 931. oct. 8. Másik postai bélyegző: Sáránd 31. okt. 9. N. 9.

⁶³ Feltehetően leventeversenyéről van szó: 1931. október 11-én Biharnagybajomban körzeti leventeversenyt tartottak. (*Jól sikerült a biharnagybajomi leventeverseny*: Bihar, 1931. október 15. 3.)

⁶⁴ A levél első oldalán szélein feljegyzések: 1. zöld ceruzás írással: „Megmarad”. 2. kék golyóstollal: „Drága jó anyám, 1974. IV. 16. sírva olvastam el.” 3. kék golyóstollal: „Ez megmarad. 1973. olvastam II. 14.”

5–6. kép. Szülei és kislánya névnap-i köszöntő képeslapja a Türkeven szolgáló Jakab Vilmának

8. levél, képes levelezőlap⁶⁵

Jakab Vilma részére

Erdélyi út 143.

Túrkeve

Tudatom veled, Vilma, hogy nincsen semmi bajunk, egészségesek vagyunk, melyhez hasonlót, jó egészséget kívánunk mindnyájan és több neved napját érejl erőbe[n] és egészségbe[n], boldogságba[n], azt kívánja kedves szüleid és a kis Aduci is öleli és csókolja kedves anyukáját. Több neve napját éljen anyukám, azt kívánom én is, Aduci.

9. levél⁶⁶, boríték nélkül⁶⁷

[1.] *Kedves gyermekeim, Vilma és Imre! Tudatom veletek, hogy mink jól vagyunk, csak az én lábom mindig fáj. Éjjel nem úgy fáj, nappal, inkább nappal, de túrni kell a fájdalmat, mit csináljak, állni kell. Hát tik hogy vagytok? Megkaptuk a csomagot, sok szépet küldtetek, Aducinak meg jókat, nem győztünk eleget gyönyörködni rajta. Nagyon jó a cipő, nem kicsi, és a szanda⁶⁸ is.*

Kedves gyermekeim, Vilma és Imre! Legyetek nyugodt[ak], én vigyázok Aducinak mindenre, és ő is szót fogad, jól viselkedik és mindenre gondja van. Dolgozik a háznál, de úgy örül a cipőnek és a szandának, hogy milyen szép és jó, és meg mindennek. Igazán sokba van nektek, kedves gyermekeim, Vilma és Imre. Mink is nagyon szépen köszönjük a finom süteményt és mindent. Vilma, azt kérdezed, hogy használom-é a hashajtót. Nem, mert csak amit küldtél, finom szódabikarbónát, csak ezt használom. Majd megpróbálok mászt is.

⁶⁵ 8,7 x 13,9 cm, gyári képes levelezőlap, képes oldalán felirat: *Szivélyes üdvözet névnapjára*. 10 filléres bélyeg, postai bélyegző dátuma: 1932. dec. 2.

⁶⁶ 15 × 20,3 cm levélpapír, két oldala fekete tintás kézírással teleírva. A levélírás pontos dátuma nem ismeretes.

⁶⁷ Utólag elhelyezve egy borítékban ezen szöveggel: „Édesanyámnak van itt egy levele, Pesten laktunk már, akkor és oda írt, őh de szerető szíve és gondolata árad felénk. Nyugodjon békében. (...) Ide tettem 1978. március 8.” A levélírás pontos dátuma nem ismeretes. Jakab Vilma ekkor már a fővárosban élt Gál Imre feleségként, a levél tanulsága szerint Adél még nem lakott velük, ezért – az ismert életrajzi adatokat összevetve – valamikor 1939 és 1941 közé tehető a levél születése.

⁶⁸ szandál

[2.] Aduci nem jár a kútra, hoznak a nagyapa is és Sanyi bátya is. Csak ha őneki van kedve, elmegy a kis kannával. Nem engedném én, hogy ő hordjon vizet. Tudom, hogy nekem nem lehet sokat emelni, vigyázok én arra is, és amit tudok, adok neki enni, nem éheznek olyan nagyon. Kedves gyermekeim, Vilma és Imre! Legyetek nyugodt[ak] mindenről, még jó helye van énmellettem, itthon van, jól néz ki, egészséges, hála istennek, nem beteges. Megvan a nagy öröme, mert mindene megvan Aducinak, bizony sokat gondolunk rátok, sokat elemlegetünk benneteket Aducival, nem múlik az a nap el, hogy rátok ne gondolnánk, de mindhiába, nagyon messze vagytok tőlünk, bizony sokszor kisirom magamat, nem látja senkise és nem tudja senki, csak Aduciba[n] lelem vigasztomat, sokat vagyunk ketten itthon. Kedves gyermekeim, Vilma és Imre! Kívánok nektek erőt és jó egészséget, csókollak benneteket, isten veletek és mivelünk is, majd írjátok, én, édesanyátok.

7. kép. Jakab Vilma és Gál Imre, 1938

10. levél, címzés nélkül⁶⁹

Kedves gyermekeim, Vilma és Imre! Én is írok egy pár sort. Nagyon bánt, hogy a karod nagyon fáj, az elég baj, neked, Vilmám. Engem ne okolj a földátírásba⁷⁰, majd jóra fog az fordulni, mert Imrének kevés volt az idője itthon. Mink annak örültünk volna, hogy tik boldoguljatok, hogy legyetek házmesterek, hogy neked legyen jobb, hogy ne dolgozzál, kedves gyermekem, Vilmám. Itt minden gyorsan ment, hogy Imre mehessen haza hozzád, sietett. Csak a háznál legyetek rendbe, az az első. Ne haragudjál, gyermekem, Vilma, úgy is messze vagyunk egymástól. A kötő árát megfizetjük, akartam odaadni Imrének, de nem vette el. Így a fényképbe beleszámítjuk, nem tartozunk vele. Elég jó és hozzá kívánok jó egészséget mind a kettőtöknek, neked, Vilmám meg hogy gyógyuljon meg a kezed. Csókollak Benneteket, írjatok tik is, hogy vagytok. Isten veletek és mivelünk. Nagyon sokat gondolok rátok, éjjel-nappal, mikor nem is aluszom.

11. levél: Nyílt levelezőlap⁷¹, postai bélyegző dátuma: 1941. dec 10.

T. c. Gál Imre segédházfelügyelő

X. ker. Pongrácztelep

20. épület B lépcső

787. ajtó

Budapest

Kőbánya

Feladó: Jakab Sándor Bihartorda 67.

⁶⁹ Egy kézzel írt levélből (feltehetően Gál Imre édesapja vagy Gál Imrének a leveléből) vágta le édesanyja sorait tartalmazó részletet, és ragasztotta fel egy papírdarabra (méret: 21,2 × 11,7 cm), ezzel a kék golyóstollal írtszöveggel: „1978. március 21-én ragasztottam le ide a papíron lévő fájdalmas sorokat, amit nekem írt édesanyám, óh, de megsirattam. Harangoztatott Sándor a 35 éves haláluk évfordulóján. Nyugodjanak békében.”

⁷⁰ Nem ismert, pontosan milyen földátírásról lehet szó, feltehetően a kettévágott levél fenn nem maradt részében esik szó róla.

⁷¹ M. kir. állami nyomda kiadása (Budapest, 1940), rajta gyári 10 filléres bélyeg, mellette 2 filléres bélyeg ragasztva, rajta postai pecsét, felirata: Bihartorda, 942. dec. 2. A levelezőlap mérete: 14,6 × 10,4 cm.

[1.] 1941. december 1-én este⁷²

Kedves gyermekeim!

Tudatom veletek, hogy a csomagot elvittük apád[dal] a postára. Olyan jól volt becsomagolva és Jolán bevitte a szobába és ott megmérte. 23 kilónak mérte, és azt mondta a postáskisasszony, nem lehet, csak 20 kilóig, vegyünk ki belőle. És haza kellett, hogy vigyük, és kivettünk belőle 3 kilót. Tettem bele egy kétkilós kenyért, és vót benne 2 kila rántásnakvaló liszt, és kivettem a kenyért és a lisztnek a felit, összesen kivettem belőle 3 kilót és visszavittük megint a postára apáddal. Akkor se engedtek be, hogy megnézzem a mázsát, és akkor megmérte Jolán, 17 és ötszáz q gramm⁷³, így ment el a csomag.

Kedves gyermekeim, úgy bántott, hogy nem tudtam elküldeni, amit becsomagoltunk. Ez a Jolán úgy mérte meg. Én pedig megmértem, hogy mennyit vettem ki, éppen elmehetett volna mind. Úgy sajnáltam az egy 2 kilós kenyért, hogy nem tudtam elküldeni, csak az ment el, amit beletettem. Írd meg, Vilma, hogy mi volt benne, nem-i bontották-i fel a kosarat. Fizettem érte három pengő 20 fillért. Az nem bántott, hogy fizettem érte, ment volna el, amit beletettünk. Jól vagyunk, egészségesek vagyunk, nektek is kívánunk jó egészséget, csókolunk benneteket, ha megkapod a lapot, azonnal küldjétek a kását, mert nem tudjuk a hízót tartani, nincsen tengeri, azonnal le kell vágni, mihelyt jön Sándor. [2.] Izente, hogy jön Újfaluba⁷⁴, egy rábai⁷⁵ embertől küldött is levelet, rövidnap idehaz[a] lesz. Elmentek Újfalubul Kolozsvárra, várjuk, hála a jóistennek, hogy mán haz[a]jön közénk, de jó lesz, hogy már haz[a]segíti a jóisten, mert bizony sok minden vár rá, hogy elintézzon el mindent, úgy örülünk, hogy ha jön Sándor közénk, nem lesz mán olyan nagy bánatom, lesz, aki elintézzon mindent, mert apád nem tud elintézni semmit se. Kedves gyermekeim, írjatok meg mindent, jól benne vót-i a pénz is, várom, hogy tik is külditek azonnal. Vilma, Imre, Aduci, sokszor csókollak Aduci, nagymamád.⁷⁶

⁷² Az este szó felülről beszúrva.

⁷³ Értsd: 17 kilogramm és 500 gramm.

⁷⁴ Berettyóújfaluba

⁷⁵ nagyrábéi

⁷⁶ A levelezőlap előlapján széljegyzetek: „*Sírva olvastam el 1969. V. II. 6.*” „*Elolvastam 1978. V. 16.*”

8. kép. Jakab Vilma szüleinek levelezőlapja a fővárosban élő lányuknak és vejüknek, 1941. december

9. kép. Jakab Sándor háza Bihartordán, 1942

II. Jakab Vilma levele lányának⁷⁷

Bihartorda, 1943. november 8. Hétfő este kezdtem el

Felejthetetlen kedves kis leányom, Adél!

Két hete, hogy elmentél, de olyan hosszúnak rémlik már előttem. Azóta talán most tudok hozzáfogni, hogy neked írjak. Most is nagyon fáradt a kezem, ki van állva. Az este is 10 rucát⁷⁸ készítettem el az elvivésre, azóta nem volt apukád. Most van oda, ma reggel ment el. Fáradt vagyok, fáj a kezem, a kútra se megyek, pedig apukád mindig hoz, de hiába az idő is hideg. Írok neked, tudnék is, reggeltől estig, úgy el vagyok maradva. Tehát kislányom ott kezdtem el a gondolataimat, amikor kikísértelek a kapun, néztem utánad, sírva imádkozva. Mentek itt szekerek, jött egymás után három is, egy szürke lovas, nagyon nyargalt üresen, nem ültek rajta. Úgy kértem a Jóistent, hogy csak venne fel benneteket. Mondta is apukád, hogy az vett fel benneteket, mégse mentetek gyalog. Nem-e lett piszkos a ruhád, kislányom, mert talán lisztet szállított. Imádkoztam, elmentetek, bejöttem. Gondolataim végigkísért utaidon. Aludni már nem tudtam, csak lefeküdtem. Kedves kislányom, mikor felkeltem rendezgettem szobát, konyhát. Apukád úgy vélekedett, hogy talán nem is megy a kacsákkal, merthogy tégedet kikísért, látta, hogy figyelik az utasok, de közbe[n] hogy elment arra fel is, hallotta, hogy ez is megy, az is megy, meggondolta ő is, hogy megpróbálja. Itt volt a sok szép kövér ruca, és három óra után határozta el, hogy megyen, és hogy öljem és pucoljam a rucákat, hívjak valakit segíteni magamnak. Én el is mentem, mert okvetlen szerettem volna ott lenni, de nem jött se Pap Zsuzsika, se a fiatal Csóka Rudolfné, se Somogyiné. Közbe[n] este lett rám, elmentem tejér[t] Dajkánéhoz és szóltam a Víg Jóska anyjának, az eljött. Közbe[n] apukád itthon volt és hívta a szomszédaszonyt, Sziki nénit, jött is, Lacival itt voltak, akkor Zsuzska néni hazament. Később Sándor is átjött Ilonkával⁷⁹, három vagy négy volt még akkor pucolatlan, segített úgy tisztára letakarítani, én meg vasaltam, elképzelted, milyen helyzetbe voltam, és hogy siettem magam is, csakhogy tudjak elmenni, és magam egyedül megőlni 10 rucát, elgondolhatod, hogy elég volt.

⁷⁷ 8 oldal: 21×29,5 cm, vonalas papíron fekete tintás kézírás 2×4 oldal. Utólagosan egy tiszta borítékba helyezte, rá a következő megjegyzést írta kék golyóstollal: „Ezt a levelet 1943-ban írtam Adélnek, az az időszak volt, hogy Pestre vittek hízott kacsát, az volt a neve, hogy feketézve – azután utána bálba mentem. Ez a levél nem egyszerre lett megírva, részletenként, mert ezen a levélen van írva a Sziki Béni esküvőjéről is. Sok mindenről van benne írva.” További feljegyzések a borítékon: „Eloolvastam 1996. nov. 21-én. Süt a nap, jó idő van.”

⁷⁸ kacsát

⁷⁹ Jakab Vilma öccse és felesége, Bende Ilona. Házasságot kötöttek 1943. június 6-án. Faragóné i. m. 3.

[2.] *Fél kilencre ott voltam, hála Istennek, a bálba, mégis sikerült. Nem is késtem, akkor dalolta a cipőnótát Csóka⁸⁰, és azután kezdődött a harmadik előadás. Szépen mulattak, sokan voltak, tele volt a terem, sok házaspárok is mulattak. Én ott ültem fenn a katedrán, aztán feljött Lina néni és Gyarmati Vilma meg az anyja is, ott ülünk egy padon, onnan bámulgattam. Jóska bátyádék is ott voltak, Erzsike is táncolt bekötött kézfejjel, Jóska bátyád is ráhúzta egyszer azt, hogy Szeretlek én egyetlenegy virágom⁸¹, 10 pengőt adott oda Béninek, az meg ráhúzta a vonó végire, úgy muzsikált vele. 34 pengőt keresett apukád, nem volt veszek, mulattak. Fájó szívvel gondoltam rád, alig tudtam visszatartani a könnyeimet. Istenem, ilyen a sors, még tegnap este itt mellettem voltál és már meg milyen messze távol. De ne csüggedjünk el, bizzunk Istenben, meglásd, megsegít bennünket. Légy erős, kislányom, az idő mindent meghoz a javunkra. Én 1 órákor hazasiettem a bálból, mert a rucák fejét akkor kötöttem be.⁸² Nemsoká jött apukád is, egy órát pihent, aztán ment, cipelte a zsákot nagy izgalmak között. Én meg reggel fél nyolckor megkaptam az asszony táviratját. Hogy milyen napom volt nekem, arra még gondolni se jó. Neked meg milyen kálváriautazásod, hogy bírhattad azt a madzaggal átkötött nehéz kosarat, az csoda, hogy a karod ki nem húzta. Sírva olvastam a soraid, ilyen így megszenvedni. Nézd, kislányom, a kicsi Öcsi⁸³ küldi az ő macskakarmolású izenetét⁸⁴, mindig ide ülne a levélre, a kezem kétszer is elnyomta, most itt alszik az ölembe[n]. Apukád szerencsésen hazajött, elkelt mind a ruca, nem volt semmi baj az úton se. Kedden felkelt, nem aludt soká, akkor csinálta meg a sok sárt, én meg húztam fel a vizet. Betapasztotta a kis ólat, én a mosást megint elhalasztottam. Hozzákezdtem a kis kamarába a krumplit teljesen rendezni már, nem tudtam még a tetején se válogatni, és arra is gondoltam, hogy novemberbe érünk, és hideg lesz ott kint dolgozni, és mosni meg lehet bent mosni, ha hideg lesz is. Meg el is kellett a krumplit tenni, már a kertbe gödörbe, itt az ideje, hogy rendezve legyen.*

[3.] *Akkor, azon a héten el lett végezve, az ól be lett szépen tapasztva, a krumplit elföldeltük a kertbe[n]. A kórót apukád szépen összekúpolta, segítettem odahordani.*

⁸⁰ Feltehetőleg Csóka Sándor tűzoltóparancsnokról van szó, aki – a Jakob Vilma által megőrzött meghívók tanulsága szerint is – rendszeres szereplője és szervezője volt a Bihartordai Önkéntes Tűzoltó Egylet és a Bihartordai Leventeegylet műsoros estjeinek. (A Jakob Vilma hagyatékában fennmaradt két világháború közötti meghívókat egy későbbi forrásközlésben tervezem közreadni.)

⁸¹ Allaga Géza (Óbecse, 1841. márc. 25. – Baja, 1913, aug. 19.) szerzeménye. Markó: 2001. 88–89.

⁸² A libák élő szállításakor szokták bekötöni az állítok fejét, ha nem látnak, nyugodtabban tűrik a szállítást.

⁸³ Valószínűleg a kiscica.

⁸⁴ Lejjebb a lapon tintapaca látható.

Három kúp kórónk van, kettő a kertbe[n], egy az udvaron. A nyári konyhát is beraktuk⁸⁵, ott is egy fél nap segítettem. A földje fel van tapasztva szépen, csöve ki van dugva a falon, szikrafogóval megcsináltatta Burkhárdal, a ház hátulja tövét végig letapasztotta. A tornác szépen le van tapasztva. Egy előtér⁸⁶ csinált. A kemencét estével kitapasztotta, ott is segítettem beadogatni a sárt. Egy este elmentünk Sziki Péter bácsiék paszulyt⁸⁷ venni, vettünk 10 [kiló] jó nagy szemű fakó paszulyt, 10 pengő két kiló fehéret, az meg 3.60 volt. Ezt is elintéztük. Akkor a három helyen a répát felástuk, talicskával hazahordta. A temetőnél felásta nekem, én kis székre ülve pucoltam, ő meg hordta haza, és ez is le van már földelve a kertbe. Akkor mindig az udvart, utcát szépen összesepregette mindig. Nekem meg aztán mellette a tengerifejtés, krumplifőzés, magunknak főzni. A varrónéhoz nem is értem rá átmenni, mert mindennap volt kiszámított dolog, még itt a kiskertbe takaros kis zöldséges vermet is csinált. Sok minden lezajlott azon a héten. Vasárnap átmentek a szereplők⁸⁸ és a zenészek Dancsházára⁸⁹, én meg elmentem csigacsinálni⁹⁰ Ilonkákhoz mentem 5 órára, odaértünk, fél hat lett, és képzeld 12 óra 10 percig csináltuk a csigát, addig ott ülni. Vacsorára egy bögre kávéhozak, kalácsot mindenkinek, Ilonka egyszer felállt nyújtani, én nem, inkább ültem, úgyis fájt már mindenem. Mikor odamentünk, már ott volt Dancsné, Dancs Erzsike, Győri Ödönné, Csóka Lajosné, én, Ilonka, miutánunk jött még Nagy Zsuzsika, más nem volt. Éjjel egy órakor főzött Lina néni be két levél laskatészta, azt ettünk, fél kettő volt, hogy hazajöttem, erre jöttek Sanyi bátyádék, hogy ne jöjjen egyedül. Ez volt, így volt a csigacsinálás. Másnap, hétfőn a piacon vettünk szép petrezselymet, zellert, répát, leraktuk a kis verembe.

[4.] Akkor belekezdtem a mosásba, kenyérsütés utána. Akkor egy nap voltunk az erdőn fáér[t], apukád meszelte az ólat tehénszarossal, megszáradt, utána fehérre. Nekem fát vágott, vizet hozott. Rábéról⁹¹ tengerit vett, azt hazahozta. Sápon⁹² volt rucát venni. Pénteken kisütöttem a lakodalmi tészta, főztem, este lett. Szombaton apukád

⁸⁵ A nyárikonyhát beraktuk = Tűzhelyet építettünk sárból

⁸⁶ Előte: Kemencék, katlanok szájának betámasztására használják, általában félkör alakú, általában pelyvás sárból, agyagból készítik. Madarassy 1905. 296.

⁸⁷ paszuly = bab

⁸⁸ Valamilyen népszínmű szereplőiről lehet szó.

⁸⁹ Bihardancsháza, Bihartordával szomszédos község.

⁹⁰ Csigacsinálás: a lakodalmat megelőző közös munka a lakodalmas háznál, a lakodalomba hivatalos gazdaasszonyok, lányok együtt készítik a levesbe való csigatészta. Ortutay 1977: 500.

⁹¹ Nagyrábé, Bihartordával szomszédos község.

⁹² Bihartordával szomszédos község.

aludt délelőtt 11 óráig, mert Sápon volt, pénteken estefele átment Imre napjára. Én meg harisnyát varrtam, ruhámra a kék gallért rávarrtam, este az volt rajtam vacsorára. Dél felé aztán készülgettünk, a jószágot elláttam, az idő be volt borulva, esőre volt kilátás. Felöltöztünk, 2 órakor indultunk, az eső meg esett is már; elég jól. Ernyőt vittem magammal. Mikor odaértünk, már mindenki ott volt. Nemsoká indultunk is, Béni⁹³ elbúcsúzott a szüleitől. Sírtak, elköszöntek tőle, az eső esett. Mindenki elindult, volt párja, nekem nem jutott. Ilonkák elkéstek, utánunk jöttek. Gyarmatiék[hoz] egyedül mentem. Mikor onnan mentünk, Sziki Margit nénit, a Varga Pirinek az anyját hívtam, így mentem avval. Mikor itthon elkezdünk öltözni, akkor vettem észre magamat, hogy olyan egyszerű vagyok, másképp kellene megjelenni. Egy téli kabátom meg cipőm az csak van, de a harisnyám is végig volt varrva elől. A kezem kiette a hideg a répaásáson, egy kis csepp glicerinem nincs. Kesztyűm nincs, a kifű[j]t kezem feje olyan csúnya volt. Mindenkinek volt a kezén rendes kesztyű, a kezén ridikül meg női ernyő, nekem meg semmi, csak mint akinek senkije és semmije nincs, meg se láttak. Győri Ödönnének, Csóka Lajosnénak bőrkesztyű a kezén, Sziki Margit néninek, még úgy is táncolt. Ennekem a téli kabátomon nincs zsebem. A kezembe[n] fogtam a zsebkendőmet, olyan rosszulesett. Ilonkának ridikül, ernyője annak is, csak én voltam a kivető⁹⁴. Ha apukádnak ezt mondtam, akkor csak kiabált énrám, hogy ott van az a barna kesztyű meg a ridikül az éjjeli szekrénybe[n], vedd elő, jó az! Mikor az esküvőről hazamentünk – én estig voltam ott, akkor hazajöttem megetetni – onnan már én Szikiék[hez] mentem, ott segítkeztem, terítettem Lina nénival⁹⁵. 8 órakor jöttek haza, beköszöntött nemsoká, meglett a vacsora, Gyarmati Mara meg Sziki Jóska tálalt be. A leves jó volt, a birkapaprikás, [5.] de a krumpli, az ki volt meredve. Kifőzték jó előre, és nagyon hideg volt, és a kenyér egy kis falatokba volt vágva, jó száraz barna kenyér. Utána hozták a sült tyúkhúst, azt is olyan keveset raktak a tányérra, egy-kettő kivettük belőle, keveset hoztak be. Bor, az volt rendesen, azt mindig hordták, de az nem mindig esett jól. Akkor kihordták az asztalt, csak a fal mellett pad maradt bent, amin ültünk, és akkor hozták a süteményt meg egy pár tortát és kézbe rakták. Kézből ettük, úgy ragadt, és vitték tovább, nem is tudtunk venni eleget, vitték tovább. Nem is láttuk tovább színét se. Akkor elkezdtek táncolni, folyvást mulatott mindenki, jól érezték magukat, táncoltak, húzatták, alig pihentek apukádék,

⁹³ Sziki Benjámin, a vőlegény. Esküvője Gyarmati Vilmával 1943. november 6-án volt. Familysearch.org 1943: 175.

⁹⁴ kivétel

⁹⁵ Balogh Karolina, a vőlegény édesanyja.

mindig muzsikálni kellett. Ilonka is táncolt egy párszor, Sanyi bátyád is, csak keveset. Azonkívül mindenki mulatott. Végignéztem a más mulatságát, boldogságát. Szerettem volna nem ott lenni. Úgy szerettem volna kisírni magamat. Hogy mindenki tud boldog lenni, csak énnekem fáj az életem. Anyám kinn a temetőben, te a messze távolban. Nincs is nekem semmi helyem ott, ahol mulatnak, mert nekünk az nem szól. Akinek bánata van, vonuljon el, hogy ne is lássa senki, mert úgy is lelátszik az arcáról és bámulják. Béni elhívott táncolni, kérdezte is, miért tetszik búsulni, Vilma néni. Azt mondtam: Minek örüljek már én, Béni, Adél sincs itthon, anyám is meghalt, nem lehet mindig jó kedvem. Reggelig mulattak, menyasszonytáncba sokat kaptak. És kalapba lett felkontyolva, meg kosztiembe. Varga Piri is férjhez ment, de a fronton van az ura. Távházassággal esküdtek meg, mert őrmester az ura, és nincs stafirung⁹⁶. Akkor hazajött szabadságra, és polgári esküvőt Nagyszalontán intézték el. A Jenőék meg Debrecenbe[n] a jövő héten esküdnének meg. [6.] Az esküvő így telt. Mindenkinek jól, azt lehet mondani. Úgy folytak a befelé⁹⁷ a könnyeim, az ujjom raktam rá. Sokat, nagyon sokat gondoltam rád, felejthetetlen kedves kislányom. Hazajöttünk reggel 6 órakor, éppen kivirradt. 50 pengőt keresett apukád. Akkor ő átöltözött, és ment Sáptra. 10 rucát hozott haza. Én lefeküdtem egy pár órára, de nem tudtam aludni, csak lemelegedtem. 11 órára hazajött, akkor ő feküdt le, én már fennmaradtam, a jószágot etettem meg főztem. Három órakor keltem fel, éppen eljött apósom, úgyhogy együtt ebédeltünk meg hárman. Akkor ő készült a Hangyába⁹⁸, apósom megkértem, hogy segítsen megölni a 10 rucát, meg pucolni is segített is. Olyan ügyesen megölte, és segített pucolni is. Itt volt 10 óráig. Én fél tizenegykor feküdtem le, de olyan fáradt és álmos voltam, hogy majd elbuktam, 10 rucát míg megvasaltam.⁹⁹ Félttem is, hogy nem fogom hallani az óracsengést, tányérba tettem, kiskanállal, és képzeld, hallottam is, de nem tudtam, hogy miért cseng, és aludtam tovább. Háromnegyed négykor magamtól ébredtem fel, és az órát 3 órára húztam fel. Akkor szóltam apukádnak, úgy káromkodott, hogy elébb nem szóltam neki. Akkor gyorsan zsákba raktuk,

⁹⁶ Stafirung: kelengye, hozomány.

⁹⁷ Talán lefelé.

⁹⁸ Hangya Fogyasztási Termelő és Értékesítési Szövetkezet: A II. világháború előtti időszakban Magyarország valamennyi településén jelen voltak a Hangya szövetkezetei; székházzal, kereskedelmi átvevő-hellyel, hitelszövetkezeti partnerséggel, és azzal a szellemiséggel, hogy az összefogás, a szövetkezés az egyetlen út arra, hogy a termelők megfelelő pozíciót érjenek el a piacon, hogy a gazdatársadalom piaci érdekei érvényesüljenek. Hangyaszov.hu 2018

Bihartördán 1949-ig működött a Hangya. Koszorus i. m. 74.

⁹⁹ A nehezen kopasztható, ún. tokos baromfi tollának eltávolításához az állatot vizes ruhába csavarták, és meleg vasalóval megvasalták.

egy pillanat alatt elkészült, zörgött is egy szekér, fel is vette, elment. Hétfőn jön haza, mikor belép, mondja az első szavával, hogy megfogták. Hát hol? – kérdem. Azt mondja, hogy az utcán. Ki is ment a pályaudvaron szépen, és [az] utcán csak meg lett szólítva. Biztosan detektív volt, látta a zsák csomóját, nem szólt az többet, csak irt egy levelet, hogy menjen a vásárcsarnokba és adja le, a maximált áron elkapja a pénzt. [7.] Képzeld el, így megjárta, a bánat majd megöli. 100 pengővel kevesebb lett a pénzünk. Megvette Sápon 8 pengőjével, 31 kiló lett, megpucolva 27 kiló volt, és ezt a súlyt fizették ki 7 pengőjével – meg Tóth Karit, Jámbor Gizit, apukád – ezek odavitték a vásárcsarnokba. Ángyod kedden ment, szerencsésen megjárta. Holnap, csütörtökön megint megyen. Ezt az apukád így megjárta. Azt mondta, nem megy többet, csak így postán küld, amit tud.

Forrón szeretett kislányom! Most válaszolok a borítékos leveledre.¹⁰⁰ Sírva olvastam el a nehéz bánataim közt. Én küldtem Monorra egy lapot. Aztán Pestre, hogy ne nyugtalanodj, majd írok bővebben, mert most olyan sok a dolog, hogy nem jut időm, hogy írjak. Megkaptad azt is, kislányom, soraidból olvasva. Bizony, fáj a kezem, annál jobban a derekam, meg se tudok mozdulni vele, annyira fáj. Mikor felkelek, akkor kiáll belőle. Még ilyet nem is hallottam, hogy miféle fájás ez. Nappal csak elvégezem a dolgom, csak a ház irtó hideg, nem fűtünk. Petró nincs, még erre hónapra nem adtak.¹⁰¹ Jó, hogy van egy kis petróleumom, másképp nem is tudom, hogy mi lenne. Segíteni bizony, kedves kislányom, nem tudsz. Te ott szenvedel, én meg itt. Te a két gyerek durvaságát, én meg az apukádét. Itt ritka vendég a békesség. Azt hittem pedig, kislányom, hogy itthon voltál, nem mondtál semmi rosszat rólok, hogy talán mégis igazi jó helyed van. De úgy van az, mikor öröm van a szívünkben és a lelkünk boldog, mindent elfeledünk. Megértelek én abban is tégedet. Azt meg mondd meg, hogy te a gyerek mellé vagy fogadva, nem a szakácsné mellé, végezze el a dolgát ő is, vagy pedig kérjél 100 pengőt. Máma még annyi értéket se tudol rajta venni, mint azelőtt 20 pengőn. Mikor nekem a Méltóék[nál]¹⁰² 16 pengőm volt, 9 pengőér[t] vettem egy pár cipőt, magamnak, 2.50-ér[t] egy delén¹⁰³ kendőt ugyanannyiér[t] egy pár harisnyát. Most meg nem lehet venni még 100 pengőér[t] se, hogy na, egy darabot vettem rajta. [8.] Ha kell a munkád, meg ha van, akit szekírozának, akkor fizessék

¹⁰⁰ Adél 1943. november 4-én kelt levele fennmaradt a családi irattárban. Gál Adél leveleit egy másik közlésben tervezzük közzétenni.

¹⁰¹ A világitáshoz használt petróleumhoz a lakosság a fogyasztást korlátozó jegyrendszer mellett sem mindig jutott hozzá.

¹⁰² Méltóságos Úréknál

¹⁰³ finom gyapjúsövet

meg. Aztán még arra is fel akarom hívni a figyelmedet, hogy a szakácsnéval ne legyél nagyon jóba[n] se, rosszba[n] se. Az asszonyékról se mondjál semmit, pláne rosszat, mert visszamondja. Már én ezt próbáltam, tudom mondani. Azt is tudom, hogy mi az, gyerek mellett lenni, azt is próbáltam, pedig csak egy mellett. Mégiscsak arra kérlek, amennyiben tudsz, végy erőt magadon és tűrni kell. Nekünk ez adatott. És hacsak tudol, Tóth nénivel is oszd meg életed sorját. Hátha valamerre jobbra tudná fordítani. Ha nem lehet, most a nagy télben ne mozogj, ha bírod, mert mindig pusztul az ember, ha változik is. Értelmes vagy te, és jól gondold meg a helyzetedet. És ha csak lehet, cipőt a lábadra, mert lábról lehet felfázni. Mutasd meg neki a cipődet, és ha nem elég a pénzed, kérjél előre, csak a cipő az első. Én nem haragszom, kedves kislányom, hogy a leveledben kipanaszzkodtad magadat, és csak nekem lehet, másnak úgysem. Én meg neked panaszkodhatom ki magamat, mert ha apukádnak mondom is, hogy fáj valamim, rámförmed a durva szavaival és nézésével, hogy hogy lehet az, hát ő mennyit megy. Nem enged orvoshoz se, azt mondja, nem csinál az orvos a derekamnak semmit se, annyit ő is megmond, pihengessek. És egész nap talpon vagyok, és az sincs, ahol megmelegedjek. Fűteni nem fűtünk még, a konyhából meg kirepül a kis tüzelés, olyan rossz a konyhaajtó. Most azt mondja, hogy Zsuzska nénit elhí[v]ja, hogy kenjen meg, meg nadályt¹⁰⁴ kerít beleragasztani. Nekem nem kell egyik sem, sajnál 3 pengőt, hogy elmenjek az orvoshoz. Tegnapelőtt is ott álltam az istállóba[n] egy fél [napot], míg a jászolt csinálta: tartani, fogni, szeget adni. Tegnap dél[b]en meg már hozzáfogtam a két utcai ablakot megpucolni, mert már jobb idő úgysem ígérkezik, és nagyon piszkos volt már, télire nem maradhat légszaroson. Most olyan szép, ragyognak. A fája is tiszta, nyitnak benne a virágok, még kint van az ablak közt, most a jövő héten kezdem a mosást, utána sütés, akkor a konyhát kellene bemeszelnem, ha bírnám.¹⁰⁵

¹⁰⁴ piócát

¹⁰⁵ A levél nincs befejezve, aláírva, ezért feltételezzük, Jakab Vilma el sem küldte. Későbbi széljegyzetek a papír oldalain: 1. oldal: „1974. február 15.” 4. oldal: „1978. június 20. – 29-én 75 éves leszek.”; „Elolvastam 1978. V. 20. Adélka.” 5. oldal: „Gyula ... [olvashatatlan szó] Mihálynál, Katika Ladányba[n] van. 6. oldal: „Elolvastam 1978. december 15. este”; 8. oldal: „1979. augusztus 2. Olvastam, elég volt.”

Biharosda 1943. November 8. Hétfeléste kezdtem
Telephetetlen kedves kislányom kedél! 1974 Február 15
Kit hitte hogy el mentél de olyan hamar csak nem lehet
már elöttem jóta talár most tudok hozzá fogni
hogy reked injak most is nagyon faradt a kezem hi
van alva az este is so ruhat kisléttem el az el
névire azotta rem volt apukád most van oda
ma reggel ment el Faradt vagyok fog a kezem a
kútra se vagyok pedig apukád mindig hozte de
hiába az idő is hideg bok reked tudok is reggel
estig úgy el vagyok moradva tehát kislányom
att fordtem el a gondolataimmat amikor ke
kiszertek a kapun réstten utárrad róva imád
közva mentek itt ee utkerék jött egymagután
három kb egy zárte lovas nagyon nyugat úres
en nem rétek rajta úgy kisten a jó szent hogy
csak venne fel beneteket Moneta is apukád
hogy are nett fel beneteket megje mentettek gyagy
stem e lett pirosos a pupák kislányom most az
talár listett szalított Imádkoztam elmentetted
te jätten gondolataim végig kisért utárrad
amikor más rem tártam csak lelkünter
kedves kislányom mit or fel kisten rem dörögthon
szobát konyhat apukád úgy vétebedet hogy kisen
nem is meg a kassádal most hogy kérdet hi
kisért látta hogy figyelek az utasok de kére
hogy el ment ottra fel is harotta hogy es is
meg az is meg meg gondola b is hogy megprob
alja itt volt a sok szép kövör ruca is három
óra után batarosta el hogy meggen es hogy
oljem is pucoljam a rucaikat hiogak valakét
segíteni magamnak En el is mentem vatskötten
szerttem volna ott lerni de rem jöt se Day
Zsuzsika se a hátal Csaba Rudolphe se Szarospic
főle este lett rám el mentem a tejt Dajkai
is róctam a Kgy Józka anyámnak ad újat kiste
apukád itthon volt is hiatta a romszedőcsont biki
rejt jött is hársé itt voltak akkor kizsika roni
hata ment kisért Lándor is at jött Lankaral
három nagy meg volt meg akkor pucolatlan gyick
vgy tiúlara se lakartam én meg vasaltam ee
kiszertek hogy mikor helyette voltam es hogy
steter nagyon is csak hogy tuggak ee wennie
nagyon nagyon egudül meg olmi so rucait el gondol
latod hogy egy vely.

10. kép. Jakab Vilma levelének 1. oldala

Irodalom

ECKHARDT Sándor

1950 A legrégebbi parasztlevelek nyelve és stílusa. *Magyar Nyelvőr* 74. évf. 2–3. sz. 113–122.

FARAGÓNÉ dr. Takács Katalin (összeáll.)

2014 *Családfa*. Kézirat (A szerző családi irattára)

FAMILYSEARCH.ORG

- 1903 Bihartorda (Torda) polgári anyakönyvei. Születtek 1895–1906.
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9TFF-9SVY?i=351&wc=92Q3-3TL%3A40680301%2C49784901%2C40679603&cc=1452460>
(A letöltés ideje: 2019. július 21.)
- 1929 Bihartorda (Torda) polgári anyakönyvei. Halottak 1915–1944.
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-95PJ-SFW?i=123&wc=92SB-BZS%3A40680301%2C49784901%2C49852301&cc=1452460>
(A letöltés ideje: 2019. július 21.)
- 1943 Bihartorda (Torda) polgári anyakönyvei. Házasultak 1915–1951
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5PJ-K5?i=174&wc=92SB-166%3A40680301%2C49784901%2C43396301&cc=1452460>
(A letöltés ideje: 2019. július 21.)

HANÁK Péter

1973 Népi levelek az első világháborúból. *Valóság*, XVI. évf. 3. szám- 62–87.

HANGYASZOV.HU

2018 *A HANGYA története*. <http://hangyaszo.hu/hangya>
(A letöltés ideje: 2019. június 16.)

KESZEG Vilmos

1996 *Kelt levelem... Egy mezősegi parasztasszony levelezése*. Debrecen
1998 Írott szövegek egy személy életrében. *Ethnographia* 109. évf. 589–628.

KOSZORUS László

2018 *Tordai krónika II*. Bihartorda

MADARASSY László

1905 Az „előte” vagy „tévő”. *Néprajzi Értesítő* VI. évf. 4. f. 296–297.

MARKÓ László (főszerk.)

2001 *Új magyar életrajzi lexikon, I. A–Cs*. Budapest

NOVOTNY Tihamér

1987 *Első világháborús katonaemlékek*. Bp. 107–113.

ORTUTAY Gyula (főszerk.)

1977 *Magyar néprajzi lexikon, I. kötet A–E.* Bp.

SÁNDOR Mária

2014 „*Írtam ide... Jakab Vilma*”. *Egy bihartordai háziasszony feljegyzései.* In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX.* Berettyóújfalu. 171–217.

2017 „*Régi feljegyzésemről ide leírtam...*” – *Jakab Vilma bihartordai háziasszony újabb feljegyzései.* In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII.* Berettyóújfalu. 117–138.

SIPOS Péter

2000 A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. *Fons* 7. évf. 1. szám, 171–184.

Közyűjteményi források

BFL= Budapest Főváros Levéltára

IV.1419.j 1941. évi népszámlálás lakásívei

MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

IV.B 465/j. 3.b Bihar vármegye református egyházi anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye, Bihartorda, házassági, 1881–1894

MÁRIA SÁNDOR

Letters of Vilma Jakab –

Further memories of the life of a housewife from Bihartorda

The previous two annuals of Bihari Museum presented compilations of the diary-like notes dated between 1939 and 1953 and written by Vilma Jakab, a housewife from Bihartorda. Meanwhile, the family provided some more documents of the housewife to the museum. This time we introduce letters written by the parents of Vilma Jakab to their daughter between 1929 and 1941; these days Vilma Jakab was a servant in other settlements, and her daughter, Adél was cared by Vilma's parents in Bihartorda. In the second part we disclose a longer letter written by Vilma Jakab to her daughter, Adél in 1943, who worked as a childminder in Budapest in those days. These letters showcase the everyday life of the village, and also emphasize the concern of a loving mother for her child being far away.